

Погребенник В. Ф.

ЯР СЛАВУТИЧ ЯК ДОСЛІДНИК ЛІТЕРАТУРИ (До сторіччя від дня народження письменника і вченого)

Анотація. Статтю присвячено особливостям дослідницької реценції Яра Славутича чільних постатей і тенденцій української літератури XVII–XX століть, мистецьких координатів образу України та її лідерів. Слідом за дослідницьким «променем зору» схарактеризовано унікальний внесок Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Франка, Є.Маланюка, В.Стуса й ін. у розвиток державницької нації, її політичної свідомості й гідності.

Ключові слова: бароко, актуальність, традиційність і новаторство, національно-патріотичний пафос, реценція.

Інформація про автора: Погребенник Володимир Федорович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, заслужений діяч науки й техніки України.

Електронна адреса: v_pohrebennyk@ukr.net

Pohrebennyk V.

YAR SLAVUTYCH AS A LITERATURE SCHOLAR

Abstract. The article is dedicated to the special features of Yar Slavutych's explorer reception the main figures and tendencies of the Ukrainian literature XVII-th – XX-th centuries, the art coordinates of images of Ukraine and its leaders. The unique contribution of H. Scovoroda, T. Shevchenko, I. Franko, Y. Malanyuk. V. Stus and others in the development of the Ukrainian pro-State nation, its political ideas and people's dignity is characterized according to the scholar's point of view.

Scientific review of literary works of Ukrainian immigration has began in early 90th – it was connected with the return of texts and publications of its prominent representatives, collecting of great number of materials and first tries of its' scientific treating. But domestic science still has a lack of special works which will fully describe the role of literary revelations of diaspora scientists.

The heir of Cossack elites, steppe warriors from Kherson region, who became a professor of Alberta University, struggler for the independence of Ukraine Yar Slavutych (Hryrohii Zhuchenko, born in 1918) is famous as a poet of neoclassic genre, literary critic and linguist. His philological works are fully represented in the third and the fourth volume of his „Selected works in 5 volumes” published in Dnipro in the late 90th.

Professor's and poet's scientific heritage was synthetically analytical, constructive and full of objective truth – it properly represents the values of nation, expresses the relevance and contextual rightfulness of ideas. The world of literary critical works of Yar Slavutych is a universe of humanism, democracy and patriotism, insistence on words and its' aesthetic beauty. Such kind of scientific works are able to stand the test of time.

Key words: baroque, actuality, traditionality and newness, national-patriotic pathos, reception.

Information about author: Pohrebennyk Volodymyr, doctor of philology, professor, head of the department of Ukrainian literature, National Pedagogical Dragomanov University.

E-mail: v_pohrebennyk@ukr.net

Pohrebennyk W.

JAR SŁAWUTYCZ JAKO BADACZ LITERATURY

Streszczenie. Artykuł poświęcono właściwościom recepcji Jara Sławutycza – badacza czołowych postaci i tendencji literatury ukraińskiej XVII–XX ww., artystycznych koordynat obrazu Ukrainy i jej kierowników. Scharakteryzowano unikalne wnioski H. Skoworody, T. Szewchenki, I. Franki, J. Małaniuka, W. Stusa w rozwój tożsamości narodowej, jej świadomości i godności.

Słowa kluczowe: barok, aktualność, tradycyjność i pionierstwo, patos narodowo-patriotyczny, recepcja.

Nota o autorze: Pohrebennyk Wołodymyr, doktor filologii, profesor, kierownik katedry literatury ukraińskiej, Narodowy uniwersytet pedagogiczny im. M. Drahomanova.

E-mail: v_pohrebennyk@ukr.net

Проблема розвитку і функціонування вітчизняного літературознавства в заокеанській екзилі пов'язана з розвоєм етноментальності українства у вільному світі, доланням режимних (царського і радянського часу) фальсифікацій та аберацій, студіями державницького і соборницького спрямування творчості національних геніїв Тараса Шевченка й Івана Франка насамперед, рецепцією їх життєтворчості на світових обширах. Значення уроків національної гідності й патріотизму української класики, зокрема поетичної, годі переоцінити. Адже вона й сьогодні становить потужну зброю для відсічі ворогові на сході України, а ключові тексти на зразок «Великого льоху» та «Великих роковин» досі відіграють роль ідейно-естетичних оформлювачів української нації. На жаль, у радянський період патріотичні первні творчості класиків притлумлювалися й баналізувалися, а їх сприйняття незаангажованими заокеанськими дослідниками в СРСР табувалося.

Наукове дослідження літературознавчого набутку української еміграції розпочалося в Україні початку 1990-х рр. із поверненням текстів і видань її помітних репрезентантів, нагромадженням значного фактичного матеріалу та першими спробами його науково-об'єктивного поцінування. Проте вітчизняній науці досі бракує спеціальних праць, які б на широкому й об'єктивно осмисленому матеріалі, у розмаїтих контекстах осмислили вагу літературознавчих ревелюцій діаспорних дослідників. Конкретно до вивчення літературознавчої спадщини Яра Славутича українська наука тільки приступила: донедавна як учений він практично перебував «у затінку» власної літературної іпостасі. Тож і маємо лише принагідні згадки про Яра-Славутича як дослідника українського письменства у курсі лекцій Людмили Скорини «Література та літературознавство української діаспори» (2005), нечисленних статтях (автора цих рядків, Світлани Долинської й ін. авторів). Навіть у перевиданій у Києві монографії американського професора Наталії Іщук-Пазуняк «Вибрані студії» (2010) про цей бік життєдіяльності вченого з Канади мовиться кількома загальними словами.

Тому мету цієї статті становить розкриття особливостей рецепції цільних явищ і постатей української давньої, нової та новітньої літератури, висвітлення специфіки розвитку нашої крас-

ної словесності у Канаді тощо. Відтак її завдання складають: дослідження специфіки літературних координатів теми доли/недоли України, постатей її політичних і духових лідерів українців; особливості ідейно-естетичних осмислень Яра Славутича постатей і спадщини Тараса Шевченка, Івана Франка, Євгена Маланюка, Василя Стуса й ін. українською діаспорою Північної Америки другої половини ХХ ст. як антидоту проти українських синдромів меншевартості та малоросійства тощо. Подальші перспективи наукового дослідження проблеми пов'язуємо з монографічним і комплексним вивченням індивідуальних внесків екзильних науковців у дослідження поезики вітчизняного «двоколітного» (Віталій Дончик) письменства та літературного процесу обабіч океану.

Нащадок еліти козацької держави, степовик із Херсонщини, який став професором канадського Альбертського університету, врешті борець за незалежність України від чужої займанщини Яр Славутич (Григорій Жученко, 11 січня 1918 – 4 липня 2011) відомий в Україні не лиш як поет неокласицистичного ґатунку, а й як літературознавець і мовознавець. Його філологічний доробок досить повно репрезентований третім-четвертим томом його «Творів» у п'яти томах, опублікованими видавництвом «Дніпро» наприкінці 1990-х років. Системно знайомить із науково-творчими результатами викладацької й дослідницької роботи Яра Славутича, відомої і в різномовних публікаціях, широкознана антологія «Розстріляна Муза» (Детройт, 1955; Київ, 1992), яку він дбайливо впорядкував. Цей перший у світі мартиролог українських літератури і письменництва, планово нищених червоним тоталітаризмом, продовжила книжка «Меч і перо». Барокова поезика її заголовку означила ту маркантну бойову сему й разом ліберативну функцію української національної літератури, яку Маланюк номінував «стилетом» – тим «мечем духовним», що невідлучний від «стилосу».

Тридцять досліджень третього тому «Творів» конститутивно презентують художній світ понад трьох віків нашої красної словесності від Касіяна Саковича до Святослава Караванського. Дослідницькі первні й методи літературознавця розкрила важлива темою студія літературних навітлень образу володаря взагалі й гетьмана Сагайдачного зокрема («Вірші Саковича»). Ця

стаття – реконструкція автентичних історичних пам'яті та правди, моралі й релігійних рис доби з визначальною увагою до тягlosti літературних філіацій мотивів і образів. Із цієї джерельної розвідки постає сам Сакович як інтелектуал, людина з бурхливою біографією. Варта виокремлення й добірна мова вченого, відповідна до предмета («смерть усіх стриже під один горщик»).

Екскурс в історію української версифікації, силабіки й силабо-тоніки, стаття «Пісня козака Плахти – перша українська друкована балада» підпорядкована доведенню літературної, а не фольклорної, як до того писали вчені, природи твору. Переконаливими є тут, зокрема, аналітичні заглиблення у мову, наведені паралелі з лірикою вагантів. Це дозволило окреслити значення українського середньовічного письменства як такого, що абсорбувало й перетоплювало все краще і найцій основі витворювало українську національну своєрідність.

Дослідження медієвіста «Гетьман Іван Мазепа як поет» прикметне новаторським його поцінуванням як обдарованого барда, людини майбутнього духового «шевченківського типу», оприлюдненням невідомих фактів (як от рецепції Мазепа, без перебільшення «світового образу», у бразильській літературі). Оригінальне зіставлення з «віденською» віршею 1679 р. на мотив відсічі турецькій навалі єпископа Йосипа Шумлянського, заслужено висока оцінка епістолярію гетьмана, втім його листів до Мотрі, забезпечують актуальність цього виступу дослідника.

Звернення до видань пісні різних років, студія «Тринадцята пісня Григорія Сковороди» – текстологічного профілю. Славутичева її транслітерація за дійсно науковою методою виводять на ширші роздуми над долею української художньої спадщини (і сьогодні у ВНЗ незалежної України не бракує викладачів, які російщать студентів читанням давньоукраїнських текстів на чужий лад). Українознавчі статті про Олександра Герцена і Гоголя-сина, «зчеплені» дзеркально, висвітлюють постать першого як одного з небагатьох у Росії справжніх демократів, прихильних до України, та другого як письменника, котрому належить «величезний внесок у сусідню літературу». Проте перебільшенням українського патріотизму Миколи Гоголя убачаємо міркування про «свідому його місію помсти» [1, с.56], його піс-

ланництво посприяти майбутньому визволенню України.

Перша з тріо шевченкознавчих розвідок Яра Славутича «Велич Тараса Шевченка» виводить одразу на головний – антиневільницький – нерв Тарасової музи. Вчений продумано вирішив проблему взаємодії традиціоналізму і «модернізму» поезії Т.Шевченка, розвінчав прокомуністичні спотворення національного генія. Есей висловлює непроминальну етнопедagogічну науку (далеко не лише всім країнам, у Канаді сущим) щодо збереження національної ідентичності та рідномовності. А інтердисциплінарну студію «Шевченкову поетику. Вступ» заґрунтовано на розкритті багатющої у поета епітетики, метафорики і звукопису. Тут осмислено руйнування майстром стереотипів, наполегливу працю над шліфуванням слова. Свіжі спостереження над «озвученням» творів показали Кобзаря гранословом, котрий на піввіку випередив модерністський прaxис символізму, імпресіонізму й експресіонізму. Стаття «Раннє шевченкознавство в Канаді» інформативно збагачує рідкісними відомостями про ранню заокеанську рецепцію поета на американському континенті. Вона імponує не лише критичністю вченого, а й його вірою у здатність науковця писати на віки.

Франкознавчий тетраптих дослідника привертає увагу вивченням молододосліджених проблем. Об'єктивне розкриття питання «Франко і Росія» полемічне щодо вписування його у соціалістичні (не українські, а «іскрівські») контексти, нехтування його соціал-демократичними, західноєвропейського типу та з «людським обличчям», світоглядними первнями, не кажучи вже про його державницько-соборницьку перспективу, виявлену ще на поч. 1880-х рр. Яр Славутич слушно ствердив: Іван Франко завершив «кристалізацію модерної української нації». Прогностично зірким виявилось припущення вченого, відірваного на Заході від першоджерел: у невиданих на той час творах «пізнього» Франка дійсно-таки знаходимо гострий осуд російського експансіонізму й колонізаторства («Інвазія», «Царські слова» й інші твори, сьогодні відомі друком).

Дослідницьку самобутність літературознавчої франкіани виявляє системне дослідження образів провідників (їх гурт – Мойсей, Іван Вишенський – варто було доповнити гетьманом

Богданом Хмельницьким із поеми «На Святоюрській горі»). При розкритті значення сонетарію Франка на широкому порівняльному тлі західноукраїнської лірики Яр Славутич доцільно керується властивими естетичними критеріями, навіть удається до тактовної критики класики. Дискусійним, однак, бачиться віднесення дослідником реалій сонета «Багно гнилеє між країв Європи...» до Росії, а не до Австрії. Адже «російський» сонет стоїть у тюремному циклі вище. Та й чи міг Франко про Росію писати «...в Сибір не шлеш»? Врешті, ця євроазійська імперія не давала у тому столітті навіть «зверхніх виявів свободи» (крім скасування панщини), не була вона й рушієм культури (крім почасти російської імперської).

Змістовні студії новітнього письменства важливі фактологічно, зокрема, висвітленням доміант образного мислення класиків («Творчість В.Винниченка», «Поетика ранніх творів В.Стефаніка»), втім метафоричності Лесі Українки. Вони вирізняються оригінальними асоціаціями, залученням до *modus operandi* нового матеріалу, як при аналізі циклу «Велика гармонія» Богдана-Ігоря Антонича. Неаподидактичний учений залишає за реципієнтом право на власний окремий погляд – наприклад, на причини зміни християнських мотивів великого лемка на землеклонство й навпаки, на успіх чи й відносний неуспіх «канадського» роману «На чужій землі» Уласа Самчука. Зрідка судження й оцінки не виглядають надто переконливими. Так, Винниченків Мефістофель бачиться більш людяним («кирпатим»). Деяко недооцінено прозу Б.Лепкого (див. с.339 у т.3).

Ревеляційним в українському літературознавстві є дослідження історіософських мотивів поезії 1917-1929 рр. і творчості Євгена Маланюка. Вона доказово розглядається у контексті комплексу малоросійства української інтелігенції, у лише позірно парадоксальній постанові проблеми «інтернаціоналізм як світоглядна основа Маланюка». Додаткової вартості двом літературознавчим томам додає спогадова компонента – віднотування особистих зустрічей із митцями та вражень від перебування в екзотичних країнах. Так, одну з думок О.Лятуринської potwierджено заувагою про роль квітів, усвідомлену щодо японського синтоїзму.

Дослідникові вдалося частково заповнити – статтями про Олега Ольжича, Юрія Клена, Ми-

хайла Ореста – ту лакуну вітчизняного літературознавства, що полягає у браку осмислення духовного первня, християнського чуття українського письменництва XIX-XX ст. Натомість огляд «декадних» 1951-го р. видань «підрадянської» лірики в іронічному, часом фейлетонному ключі, фальш і шаблонність радянської «поезії ілюзорного щастя». Таку ілюзорність задля самозбереження потлумачено як форму «консервації» літератури до настання вільніших часів.

Гроно статей розкрило мистецькі осяги правозахисників-шістдесятників в оновленні сонетної традиції й образності (символ свободи), зв'язок кременистої вдачі й творчості Івана Світличного, Святослава Караванського та Василя Стуса. Уперше досліджено, наприклад, езотеричний характер віршів Стуса, цього, у рецепції критика-поета, «базилевса українського слова». Що більше таких людей, оптимістично вірив Яр Славутич, – тим ближче остаточне «визволення від московської залежності». Гідно вивершило том перше у нашій науці розкриття моторошної теми голодомору в українській літературі Заходу на матеріалі творів Уласа Самчука, Василя Чапленка, Тодося Осьмачки й Василя Барки.

Четвертий том представив «Українську літературу в Канаді» (1992) як цілий материк, густо заселений іменами, подекуди незаними не тільки масовим читачем. Він відкриває творчість першого, як довів Яр Славутич, українського поета в Канаді Івана Збури, літописця життя наших переселенців серед прерій Іллі Киріяка, поетів Дана Мура і Левка Ромена, до видань яких причетний професор Славутич. Окрім того, подано силуетки творчих постатей Лариси Мурович, Зої Когут, Павла Діброви, Миколи Щербак, Ростислава Володимира, Микити Мандрики, Павла Савчука й багатьох інших. Рецензії на їх збірки, а також інші жанри спадщини вченого дають досить повне уявлення про предмет, виявляють широту наукових і творчих інтересів, енциклопедичну обізнаність автора.

У синтетичній студії суспільно-релігійних мотивів українсько-канадської прози Яр Славутич зумів зібрати й піонерно осмислити широкий матеріал із 1897-1910 рр. Багато в чому справжнім першовідкриттям стала також простора розвідка «Українська поезія в Канаді», що представила трьохсот її творців – навіть тих, хто лише відвідав країну кленового листу. Огляд ра-

ритетних видань, критичність щодо слабину (Тараса Федика й ін.) разом із пошуком добірнішого художнього зерна навіть у графоманів, увага до розвою поетів, осмислення їх рецепції критикою, сполука жартівливих коментарів, публіцистичного й мемуарного струменів нарації – усе це говорить на користь праці, аналогічної якій ще не видав академічний Інститут літератури.

Синтетично-аналітична студія «Традиція та модернізм в українсько-канадській поезії», заснована не на портретному, а на стильовому принципі, поєднала наших поетів у Канаді з питомою традицією Олександра Олеся, Олекси Влизька, Олени Теліги. Показово, що Яр Славутич толерує модерні експерименти, що їх не вітали його критики-ровесники з «материкової» України, виступає з гаслом: нехай цвітуть усі квіти поетичного луку.

Оригінальна замислом і виконанням стаття «Елементи бароко в українській поезії Канади». Автор не споряджав її творців даною раз і назавжди наличкою «-ізму», а шукав стильові домінуючі й синкретизм стилів у творчості. Політональний виклад критика то набуває рис художності письма («Слово про Міру Гармаш»), то втрапляє у лад редакторської «сповіді» (передмова «Дан Мур»), пропонує кращі варіанти поетичних рядків (рецензія на «Пізні грона» Косенка), не криючись із власними симпатіями до «думаючої» поезії, нетотожної стильовій манері «фольклорного примітиву».

Належне історико-літературне тло дослідницького нарративу утворюють екскурси (до жанру літературної казки – з нагоди «Братів» Степа), слушні коментарі, міркування (з приводу видань на кшталт «Азбуковника» Богдана Романенчука) й оцінки (як-от квебекської поезії). Українознавчий характер розмислу вченого реалізує «багатофільність» його виступів, водночас культурологічних, джерелознавчих, генологічних тощо (жанр травелогу в Анни Власенко-Бойцун, «новогвінейська» книжка Дмитра Нитченка). Зі сторінок видання поста-

ють і такі небуденні постаті духовної історії закордонної України ХХ ст., як публіцист і прозаїк-універсаліст Іван Багряний, Олекса Воропай, Роман Рахманний, Анатоль Гак, Оксана Драй-Хмара, Володимир Жила, Ігор Качуровський, Ярс Балан. Відгуками на кілька поетичних антологій (київський чотири томник 1957 р.) доведено підневільний стан України. Яр Славутич, що цікаво, обороняв Володимира Сосюру від надто гарячої критики «справа» і давав на горіхи київським «професорам-плагиаторам» і «комуністичним підлабузникам».

Рецензія «Чехов як українець» – антидот од писань тих жовтих скрипоперів, які намагаються довести, що української літератури немає, бо й Леся Українка з Іваном Франком не українці, а Тарас Шевченко взагалі вурдалака. Натомість Яр Славутич акцентує ваговитий українська ський «податок кров'ю» у російську літературу – від Василя Капніста, М.Гнедича й Гоголя-сина до Федора Достоєвського і О.К.Толстого. Ввійшли до т.4 й аналітичні відгуки на переклади англійською українських оповідань Марка Вовчка, творів Івана Франка, Валер'яна Підмогильного. А за закликом розвідки «Героїчна мова» плекати рідну мову стоїть уболівання українського інтелігента, засмученого асиміляцією краян за океаном, засміченням мовних криниць Батьківщини суржилом і перетворенням багатьох українців на рідній землі на «какующезязичное населеніє».

Отже, дослідницький набуток професора й поета-лауреата, аналітико-синтетичний, конструктивний і заангажований об'єктивною істиною, ідеалом гідної державної батьківщини, виявляє його актуальність, концептуальну слушність ідей, урешті відповідність об'єктивній істині. Світ літературознавчої творчості Яра Славутича – це універсум гуманності, демократизму та патріотизму, вимогливості до слова і його естетичної краси. Лише така наукова спадщина здатна перейти випробування часом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Славутич Яр. Твори: У 5 тт. / Яр Славутич. – К.: Дніпро, 1998. Т.3. – 431 с.

REFERENCES

1. Slavutych Yar *Works in 5 vol.* [Tvor]. Kyiv.: Dnipro, 1998. T.3. – 431 p.